

АБДУЛЛА ОРИПОВНИНГ «СОҲИБҚИРОН» ДОСТОНИ - ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА ИФТИХОР ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ ВОСИТА СИФАТИДА

ЖДПИ доц. Атамуродова Роҳила Қаршиевна

Аннотация: Мазкур мақолада А.Ориповнинг “Соҳибқирон” достони таълимотида миллий ғурур туйғусини шакллантириш масаласи муҳокама қилинади.

Таянч сўзлар: таълим, тарбия, миллий ғурур, ирода, мардлик, жасорат, ватанпарварлик, тафаккур, ақл-заковат, юксак инсоний туйғулар, ватанпарварлик, бунёдкорлик.

ЭПОС АБДУЛЛЫ АРИПОВА «САХИБКИРОН» - КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЧУВСТВА НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОРДОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос формирования чувства национальной гордости в учении эпоса А. Арипова «Сахибқирон».

Ключевые слова: образование, воспитание, национальная гордость, воля, мужество, отвага, патриотизм, мышление, интеллект, высокие человеческие чувства, патриотизм, творчество.

THE EPIC OF ABDULLA ARIPOV "SAKHIBKIRON" - AS A MEANS OF FORMING A SENSE OF NATIONAL PRIDE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation: This article discusses the issue of forming a sense of national pride in the teachings of A. Aripov's epic "Sakhibkiron".

Keywords: education, upbringing, national pride, will, courage, courage, patriotism, thinking, intellect, high human feelings, patriotism, creativity.

Ватанини озод ва фаровон қилиш йўлида курашган, бобомиз шахсини, инсоний қиёфасини ҳар жихатдан ўрганиш; ўқувчи ёшларга ибрат қилиш; аجدодларимизга хос юксак инсоний туйғулар, амалга оширма буюк ишлари мазмун моҳиятида юртпарварлик, миллатпарварлик, яратувчилик ғоялари мужассам бўлганини англатиш орқали миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини ўстириш; ўқувчиларни ҳам бунёдкорликка, эзгулик яратишга, миллат ва юрт фаровонлиги йўлида улар каби матонат билан курашиб яшашга даъват этиш таълим ва тарбия самарадорлигини таъминлайди.

Халқимиз қалбида миллий ғурур туйғуларини улғайтириш, ёшлар онги ва кўнглида ватанпарварлик ҳисларини кучайтириш мақсадида тарихий илмий асарлар билан бир қаторда Амир Темур тўғрисида яратилган адабий-бадий асарлар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Булардан, Абдулла Ориповнинг

беш пардали «Соҳибқирон» драматик достони ва атоқли адиб О.Ёқубовнинг «Фотиҳи музаффар ёхуд бир париваш қиссаси» пьесаси қиссаси алоҳида ажралиб туради. Чунки ушбу асарларда тарихий давр мураккабликлари ҳаққоний акс эттирилган бўлиб, Амир Темур образи реал ҳаёт кишиси сифатида гавдалантирилган.

Хусусан, Шоир Абдулла Орипов «Соҳибқирон» драматик достонида юз берган реал ҳодисаларни таянч манба сифатида танлаб, Амир Ҳусайн, Елдириш Боязид, Бибихоним, Улуғбек, Хонзодабегим, Улжой Туркон, ибн Арабшоҳ, Ҳофиз Шерозий, аҳмад Яссавий, Испания элчиси Клавихо сингари тарихий шахслар образларини ҳам киритганки, улар муайян воқеалар ичида Соҳибқирон қиёфасини очишга хизмат қилади. Драмада тарих ҳақиқатига мувофиқ баҳс-мунозаралар, мулоқотлар орқали Соҳибқироннинг адолатга садоқати, беқиёс инсонпарвар, юртпарвар зот бўлгани жонлантирилган. Ўтмиш ҳодисаларини мавжуд ҳақиқати билан бу тарзда бадиий манзаралантириш эса таъсирчанликка эришишнинг энг самарали йўли саналади. Шу сасосда Амир Темур ўз хатти-харакатини ҳамиша таҳлилу тафтиш этадиган, «Куч адолатда!» шиорига содиқ қолиб, ҳар ишда адолатга суяниб атрофдагилар билан маслаҳатлашадиган, донишманд сифтида гавдаланади.

«Бирор мушкул муаммони ҳал этар бўлсам,
Кенгаш қилдик аҳли дину вазирлар билан,
Кенгаш қилдик баҳодирлар, амирлар билан».¹

деган Амир Темурни Аҳмад Яссавий руҳи билан мулоқотга киргизиш орқали илму тафаккур кудрати ҳар қандай жисмоний кучдан устун эканлигини таъкидлашга хизмат қилган.

Натижада, Амир Темур дунё ишлари, чигалликлари, инсон қисмати мураккабликлари, одамларнинг турфа табиати ҳақида муттасил ўйлайдиган мутафаккир сифатида намоён этилган. Муаллиф драматик достонда қаҳрамон ички, коллезияларини кўрсатишга ҳаракат қилган. «Соҳибқирон» драматик достон бўлганлиги сабали унда қаҳрамонлар қалбидаги ҳолатлар, ўз-ўзини инкор этиб азобланишлар жараёни айниқса таъсирчан чиққан. Драматик достон воқеалари Амир Темур билан Амир Ҳусайн тўқнашуви саҳнасидан бошлаб авжланади. Амир Ҳусайннинг қалбида Амир Темурга нисбатан чексиз адовт мавжуд. Уқувсиз Амир Ҳусайннинг фаросатсиз, калтабин, манфур қиёфаси китобхон қалбида нафрат уйғотса, соҳибқироннинг зийраклиги, мулоҳазакорлиги, вазиятга қараб иш тута олиши, адолатпарварлиги унга нисбатан ҳурмат эътиқод ҳисларини уйғотади. Воқеалар ривожидида Амир Ҳусайн пасткаш, очкўз, тубан шахс сифатида гавдаланиб боради. Ўлжой Туркон ва Соҳибқироннинг пок муҳаббат ришталари ёрқин бўёқда акс эттирилган.

Тарихан Амир Темур фаолиятининг жўғрофияси бениҳоя кенг. Уни банд қилган ва ечимига интилган муаммолар ҳам ҳисобсиз. Жаҳонгирнинг

¹ А.Орипов Танланган асарлар. IV жилдлик. II жилд, Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2001 й. 120-б.

характер қирралари ҳам ранг-баранг. Абдулла Орипов бу кенгликлардан, муаммолардан, ранг-барангликлардан энг зарурларини, энг маънодорларини топган ва акс эттира олган. Асарни таҳлил қилишда ана шу муҳим нуқталар танлаб олинishi лозим.

Абдулла Орипов талқинида Темур ўз қилмишларини ўзи назорат қила оладиган бир шахс. Ўз иқрорига қараганда у онасидан шамшир билан туғилган эмас, ёшлигида йилқи боққан, қир ва адирларда шодон яйраган. Юлдузларга қараб байтлар битган. Бироқ бу шодонликлар узоқ давом этмаган. Йигитлик давридан бошлаб қисмат унинг қўлига қилич тутқазган. Аслида бу тарихий ҳақиқат эди. Асрлар давомида Туркистон чингизийлар зулми остида эзилди. Туроннинг мард ўғлонлари элини, юртини озод қилиш учун қўлга қурол олдилар, зулмга қарши курашда кўплари енгилди, қирилди. Зулм ва истибдод, босқинчилик Амир Темурни зарурат маҳсули сифатида шакллантирди. Шоир Соҳибқирон тилидан буни қуйидагича изоҳлайди:

«Мени мана кўриб турибсиз
Боз устига фотих дея ном олган зотман.
Одам қавми ўз қисматин саҳроларида
Қултум сувдек керак бўлдим шекилли унга.
Чексиз чўлда инсоният қарвони қақраб
Бир-бирларин тепиб,
Суриб, ғужгон бўлган пайт
Мен уларни ипга тиздим
Бир сарбон бўлиб», – дейди. ²

Абдулла Орипов талқинида, Амир Темурга қувват бериб турган куч бор. У ҳам бўлса Турон келажаги. У ҳар бир ватанпарвар инсон сингари ўз втанидан, она тупроғидан мадад олади. Шу маънода ҳаёти охирлаган чоғла дейди:

«Биз ким мулки турон
Амири Туркистонмиз
Биз ким – миллатларнинг
Энг қадми ва энг улуғи
Туркистоннинг бош бўғинимиз!».³

Қанчадан-қанча ғурур, қанчадан-қанча қаноат, ифтихор бор бу сўзларда. Соҳибқироннинг ушбу сўзлари ўқувчилар кўнглига, қалбига миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини юқтириши аниқ.

Асарнинг, хусусан, драматик дostonнинг қиммати кўпроқ ечимга боғлиқ. Ечим қай даражада маънодор, қай даражада ҳаётий бўлса, асар шу даражада мукамаллик касб этади. Бир зум юқорида қайд қилинган Темур фаолиятга тегишли воқеаларни хаёлдан ўтказайлик. Агар муаллиф тарихий воқеаларнигина тасвирлаганда асар ўқувчилар диққатини буткул жалб қилмаган бўларди. Бадиий баркамол асарлар, тарихий буюк шахслар

² Ўша асар. 160-б.

³ Ўша асар. 162-б.

образини ўрганиш орқали ўқувчилар улуғ инсонлар дунёсини, қалби, кураш-интилишлари мазмунини англаб, ҳаётий хулосалар чиқаришга ўрганадилар.

Абдулла Орипов Темурни ўз йўлининг тўғри-нотўғрилигини аниқлашга тинмай уринадиган, босган ҳар бир қадами хусусида фикр юритадиган, ўз хатосини мутгасил сарҳисоб этадиган киши сифатида тасвирлаган. Шунинг учун ҳам Темурнинг: «Унутмагил музаффарман ҳақлигим учун», – деган сўзлари китобхонга қаҳрамон фикрлаш тарзининг мантикий ҳосиласидай таъсир қилади.

Дарҳақиқат, муаллиф асар бош қаҳрамонини ўйлар оғушида акс эттириш орқали унинг маънавий дунёсини, руҳиятини кенг қўламли тасвирлашга эришган. Темур хато қилиб, ноҳақ қон тўкилишдан, бировларнинг умрига зомин бўлишдангина қўрққан. Аммо ўзини буюк бир тарихий миссиянинг ижрочиси деб билади ва ҳар қандай иллатлар билан аёвсиз курашади.

«Нега кўпдир найрангбозу каззоб кимсалар?

Нега босган ер юзини бунча кўп иллат?

Мен заминни тозалашим керак улардан»

Жаҳонгир жанговар юришларида доим бирор халққа қарши эмас, балки ёвуз ҳукмдорга қарши қўшин тортади. Шу тариха, муаллиф Соҳибқирон фаолиятининг ахлоқий асосларини ёритишга эришган. Амир Темурнинг Аҳмад Яссавий билан учрашуви асарнинг энг таъсирли ўринларидан биридир. Нима учун? Чунки бу эпизод орқали Амир Темурнинг ўз хатти-ҳаракатларига маънавий асос қидираётганлиги акс этади. Улуғ пирнинг «Айтчи Темур, сен бесабаб қон тўкканмисан?» – деган сўровига жавоб бериш жаҳонгир учун осон кечмайди.

Дунёда банда томонидан куч билан адолат ўрнатилиши шубҳали эканлиги буюк сўфийнинг:

«Ният қанча жозибали бўлса ҳам Темур

Қилич билан мурод ҳосил бўлмоғи гумон»,⁴ – деган сўзларида ифода э.

Темур Хитой томон лашкар тортиш арафасида. Тун. У ўзи қурдирган Яссавийнинг мақбараси олдида авлиёнинг руҳидан оқ фотиҳа олмоқчи. Шу ўринда пайдо бўлиб қолган Ҳазрати Ҳизр ва унинг қиёфасида алмашилиб намоён бўлган Яссавий тимсолини кўрган Темур ҳолати ўқувчи-китобхонни ҳаяжонга солади. Асарнинг юқоридаги қисмларидан маълумки, Амир Темур барча азиз авлиёлар ичида кўпроқ Яссавийни эътироф этган. Умр бўйи уни қийнаб келаётган муаммолар ечими шу ерда, яъни Яссавий ҳузурида ҳал бўлиши керак. Темур адолат учун жангу жадал отига минган. Шу йўлда у кўплаб шаҳарларни, эл-юртларни қўлга киритган жаҳонгир.

Бироқ умрини бағишлаган жангу жадалларни катта олов тарзида тасаввур қилайлик. Бу оловда ҳўлу-куруқ баробар ёнган. Айрим ҳолларда бегуноҳ одамларнинг ҳам қони тўкилган. Буни Амир Темур яхши билади. Энди умри охирида Соҳибқирон ўз умрини сарҳисоб қилади. Демак, бекиёс ирода билан етук тафаккур кучи бирлашган.

«Тинсиз жангу жадал билан ўтди ҳаётим,

---

⁴ Ўша асар. 173-б.

Балки қанча умрларга зомин бўлганман.

Охиратда этагимдан тутмасми улар?»

Икки улуғ сиймо, икки фалсафа. Бири адолат учун юриш қилади, қилич кўтаради. Бу йўлни бирдан-бир тўғри йўл деб тушунади.

Иккинчиси, инсониятни инсофга чақиради. Унинг қиличи ҳам, лашкари ҳам битта – сўз, панду насиҳат. Сўз билан у кўнгилларни забт этишга даъват қилади. Сон-саноксиз кўшинлар амалга ошира олмаган эзгу ишларни бошқармоқ учун инсофу адолат тантанаси; – нафсни енгиш, комилликка эришиш лозимлигини уқтиради. Темур эса ўз ақидаларидан бир қадам ҳам силжимоқчи эмас. Агар у махв этмаса, уни махв этадилар. У Яссавийдан мадад сўраяпти, холос. Иккинчидан, улуғ пир ўз ақидаларига содиқ Темурни йўлдан қайтармоқчи. Адолат учун қон тўкиб, озгина бўлса ҳам адолатсизликка йўл қўйишга қаршилик қилмоқда. Шу тахлит Яссавий ҳазратлари Темурни охирги сафаридан қайтармоқчи. Бироқ Темур бамисоли арслон. У сўзидан ҳам, йўлидан ҳам қайтмоқчи эмас.

Хуллас, асар охирида, Темур бутун ҳаётига ўзи якун ясайди. У англайдики, адолат учун олиб борилган жангу жадаллар Амир Темур ўйлаганича ҳамиша адолатли бўлавермайди. Ҳар қандай уруш инсоният бошига кулфат келтиради. Бу жиҳатдан Абдулла Ориповнинг ушбу драматик достони маълум маънода фожеий йўналиш касб этади. От суриб, қилич тортиб, қарийб дунёнинг ярмини забт этган ва улуғ темурийлар салтанатини тиклаган жаҳонгир ўз ҳаёт йўли хусусида ўйга толади. Аҳмад Яссавий айтган ҳикматлар маъносини чақмоқчи бўлади, одил ҳукм-хулосага келади. Шоир талқинида бу ҳам тарихий ҳақиқатдир. Амир Темур қисқа умри давомида бир неча умрлар эгалари қила олмайдиган ишларни амалга оширди. Қачондир қай даражададир адолатсизликка, яъни қилич кучи билан «адолат ўрнатишга» уринганлиги ҳам ҳақиқат.

Улуғ боболаримиз сиймосини бадиий асарлар орқали ўрганишга йўллашвоситасида ўқувчиларда миллий ғурур ва ифтихор туйғуларин итаркиб топтириш мумкин. Хусусан, А.Ориповнинг «Соҳибқирон», достонини ўргатиш жараёнида ўқувчилар кўнглида юртсеварлик, ватанпарварлик, курашчанлик туйғуларини улғайтириш имкони туғилади.

Ана шу имкониятдан унумли фойдалана олган ўқитувчи аждодларимиз қиёфасини ўқувчи кўз ўнгида жонлантиришга эришади. Уларга хос ирода, мардлик, шижоат, ватанпарварлик, эл-юрт тақдири учун масъуллик ва курашчанлик каби туйғуларни ўқувчилар қалбига олиб киради, улуғ аждодларимиз каби яшаш истагини уйғотади. Шу йўл билан ёшларни мустақил фикрига эга, турли маънавий хуружларга қарши собит тура оладиган, иродали, фидойи ва ватанпарвар инсонлар қилиб тарбиялашга эришиш мумкин.

Адабиётлар рўйхати

1. А.Орипов Танланган асарлар. IV жилдлик. II жилд, Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2001 й. 120-б.
2. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг илмий-назарий асослари. -Т.:

Ўқитувчи, 1996. - 151 б.

3. Йўлдошев Қ. Ўқитувчи китоби. (Методик кўлл. 7- синф "Ўзбек адабиёти " дарслик- мажмуаси учун.) -Т.: Ўқитувчи, 1997. - 230 б.

4. Келдиёров Р. Адабиёт дарслари самарадорлигини оширишнингилмий-методик асослари. (Ўқитувчи касбий-маънавий фазилатлариасосида). Пед. фан. ном. дисс... -Т.: 2001. - 138 б.

5. Атамуродова Рохила Каршибоевна, Жуманова Насиба Шербоевна, & Алимкулов Сирожиддин Олимжон Угли (2016). Взгляды Авиценны о душе и разуме человека. Academy, (11 (14)), 72-73.

6. Isoqulov, M. (2022). ЮҚОРИ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ОНГИДА ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ КУРАША ОЛИШ ТАФАКУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ОИЛА ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4746>

7. ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВОСПИТАНИЯ , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2021): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari

8. Mamadoli Isoqulov, ТАЪЛИМ – ТАРБИЯ ЖАРАЁНЛАРИДА ЁШЛАР ТАФАККУРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 2 (2021): Журнал педагогика и психологии в современном образовании

9. Mamadoli Isoqulov, ФОРМИРОВАНИЕ МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЁЖИ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВОСПИТАНИЯ , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda